

SOK

MEI 2012

mededelingen

56

- 2 **Caestert: de vier evangelisten?** – *Jaap Brandsma & Max Wijnen*
- 12 **De carrières rond Soissons (F)** – *Ed de Grood & Sjef Wanders*
- 24 **Sint Joris: het geheimzinnige figuurtje** –
Jaap Brandsma & Max Wijnen
- 32 **De procuratiehouder** – *Marjan Melkert*

Caestert: de vier evangelisten?

JAAP BRANDSMA, VLASHEUVEL 18, 5685 CC BEST

MAX WIJNEN, ADELBERT VAN SCHARNLAAN E17, 6226 EH MAASTRICHT

◀ AFBELDING 1: de op-een-na grootste plafondtekening in Caestert

Inleiding

De voorstelling van Sint Joris en de draak in het gangenstelsel Caestert is de grootste plafondtekening, die er in de groeve te vinden is. Op circa 20 meter afstand daarvan staat de op één na grootste plafondtekening, zoals te zien is op afbeelding 1. Het betreft een tekening met een symmetrisch lijnenspel, waar doorheen van alles is getekend. Links daarvan de tekening van een persoon, die is opgehangen. Opvallend detail bij deze afbeelding is dat de handen van het slachtoffer niet achter de rug gebonden zijn, maar deze gevouwen heeft vóór het lichaam.

Vele mensen hebben zich al het hoofd gebroken over de plafondtekening en haar (symbolische?) betekenis, maar voor zover wij weten is men nog nooit tot een eensluidende verklaring gekomen. Dat maakt deze tekening zo fascinerend.

“Komen jullie dan wél tot een goede verklaring?” horen wij u denken. Het antwoord is hopelijk een bron van discussie, die naar meer- of betere aanknopingspunten leidt dan die wij gevonden menen te hebben.

Jeruzalemkruizen

Het eerste spoor, dat naar ónze verklaring leidt, zijn de twee Jeruzalemkruizen die zich op de schuine kant tegen het plafond bevinden, enkele meters achter de tekening. Op afbeelding 2 zijn deze kruizen te zien.

Het Jeruzalemkruis¹ is vooral bekend geworden vanaf het jaar 1099, toen kruisridder Godfried van Bouillon mede Jeruzalem veroverde en later werd aangesteld als beschermer van het heilige graf. Godfried en zijn leger

AFBEELDING 2:
Jeruzalemkruizen in
Caestert

AFBEELDING 3:
kruisridder

Er lijkt dus een andere reden te zijn waarom de Jeruzalemkruizen in Caestert zijn aangebracht en die reden zou wel eens in de betekenis van het Jeruzalemkruis kunnen liggen. Want wat betekenen dat grote 'plus-teken' en die vier 'kleine plusjes'?

Hoewel er ook andere verklaringen bestaan is veruit de populairste toch wel de volgende: het grote plus-teken is Jezus Christus, de vier kleine plusjes zijn de vier evangeliën of de vier evangelisten.

Voor hen die niet zo 'bijbelvast' zijn even een opfrisser. De vier evangeliënen² waren de schrijvers van het levensverhaal van Jezus Christus, zoals dat opgenomen staat in het nieuwe testament: de evangeliën volgens Johannes, Mattheüs, Marcus en Lucas. Mattheüs en Johannes waren apostelen van Jezus, Marcus was een leerling van de apostel

Petrus en Lucas was een vriend van de apostel Paulus.

voerden het Jeruzalemkruis in hun wapenschild en op hun kleding, zie de afbeelding 3 van de kruisridder.

Uiteraard roepen de Jeruzalemkruizen in Caestert de vraag op of daar misschien kruisridders zijn geweest, maar dat is onwaarschijnlijk: koolstofdateringsmethoden in combinatie met de graafrichting van de gang, waarin de tekening zich bevindt, leveren goede redenen op om te stellen dat de tekening pas na het jaar 1400 gemaakt is. De laatste kruistocht vond veel eerder plaats, in 1271 – 1272. Bovendien werden de aan de kruisridders verwante tempelierorden al in 1314 ontbonden, na de executie van hun twee laatste leiders in Parijs.

Hoewel het Jeruzalemkruis het bekendste kruissymbool is van de vier evangeliënen, worden zij ook wel eens door een ander kruissymbool gerepresenteerd, namelijk het ankerkruis, dat onder de zogeheten 'heraldische kruizen'³ valt.

De heraldiek is ontstaan als de beschrijving van de wapenschilden en herkenningstekens van kruisridders, bewapende ridders en deelnemers aan middeleeuwse toernooien. De oorsprong ligt in de kruistochten.

In de 11e eeuw was het kruis bij uitstek het symbool van het christendom geworden. De kruisridders, die tegen de mohammedanen, heidenen of

Van boven naar beneden:

AFBEELDING 4: het Joris-kruis

AFBEELDING 5: het ankerkruis

AFBEELDING 6: het huisankerkruis

AFBEELDING 7: het molenankerkruis

AFBEELDING 8: het croix ancrée

ketters vochten, konden in het kruis op hun schild een symbool van elkaars religie zien. Het basismodel van de meeste heraldische kruizen is het kruis van St. Joris, zie afbeelding 4. Van dit basismodel zijn tientallen kruisvormen afgeleid, onder andere de eerdergenoemde ankerkruizen⁴.

Ankerkruizen zijn kruizen waarvan de gespleten punten terugbuigen naar de basis, zoals een anker dus. De afbeeldingen 5 tot en met 8 zijn voorbeelden van ankerkruizen.

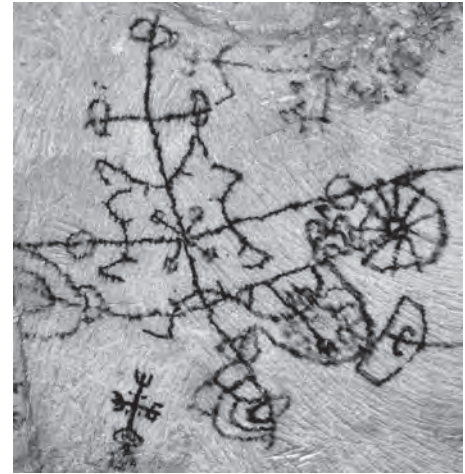

Als we terugkeren naar de tekening in Caestert herkennen we daarin ook een ankerkruis, zoals te zien is op afbeeldingen 9 en 10. In de Christelijke symboliek zijn diverse verschijningsvormen⁵ van ankerkruizen bekend. Voorbeelden daarvan zijn terug te vinden in afbeelding 11. Zulke varianten zijn ontstaan in de 2^e eeuw na Christus, toen het Christelijke geloof nog illegaal was: slechts enkele ingewijden wisten wat er met het anker daadwerkelijk bedoeld werd.

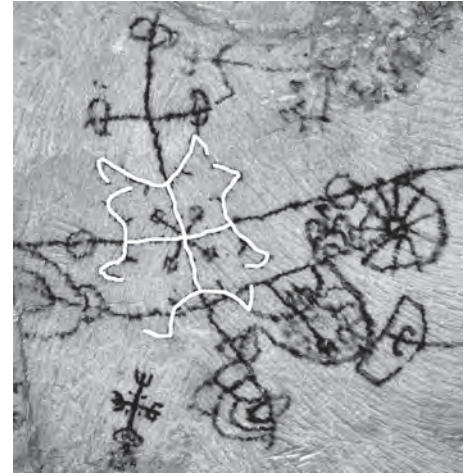

Ook de tekening in Caestert bevat ankers, vier stuks zelfs, zoals afbeelding 12 aantoont.

AFBEELDING 9: de plafondtekening in Caestert

5

AFBEELDING 10: het ankerkruis in de plafondtekening

AFBEELDING 11: ankerkruizen uit de Christelijke symboliek

AFBEELDING 12: de ankers in de plafondbekening

In de Christelijke symboliek wordt het anker gezien als een levensredder: een anker kan een schip behoeden voor het te pletter slaan op de rotsen. Analogie daaraan kan Christus het geestelijke leven van de mens behoeden voor onheil. In het centrale deel van het ankerkruis staat iets getekend dat lijkt op vier spijkers, wellicht de vier spijkers waarmee Jezus Christus aan het kruis is genageld. Of wellicht symbolisch voor Jezus Christus in het algemeen, want ook in het Jeruzalemkruis neemt Zijn symbool een centrale plaats in.

De vier evangelisten

Maar nu terug naar de vier evangelisten: Mattheüs, Marcus, Lucas en Johannes.

In de beeldende kunst worden de vier evangelisten niet alleen afgebeeld als menselijke gedaanten, maar ook als gevleugelde symboolgestalten: Johannes als adelaar, Lucas als stier, Marcus als leeuw en Mattheüs als mens. Deze symboolgestalten zijn ingegeven door een visioen van de profeet Ezechiël⁶ die rond het jaar 600 vóór (!) Christus leefde: hij zag in zijn visioen de troon van God, een wiel in een wiel en vier gevleugelde figuren: een adelaar, een stier, een leeuw en een mens. De visioenen van Ezechiël staan beschreven in het oude testament. Pas in het jaar 400 ná Christus werd het visioen van Ezechiël door kerkvader Hiëronymus⁷ verklaard als volgt:

de vier figuren zijn de vier evangelisten;
het buitenste wiel is het oude testament;
het binnenste wiel is het nieuwe testament.

De uitleg van de wielen⁸ is in afbeelding 13 treffend weergegeven door de geestelijke kunstenaar Fra Angelico⁹. In het binnenste wiel zien we de vier evangelisten in kruisvorm ten opzichte van elkaar staan, elk met een

AFBEELDING 13: de wielen van Ezechiël

AFBEELDING 14: de vier evangelisten, Jeruzalemkruis

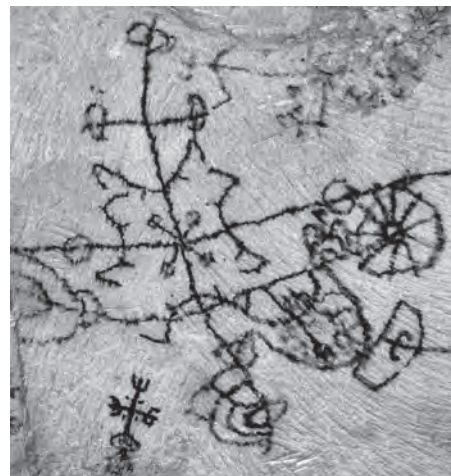
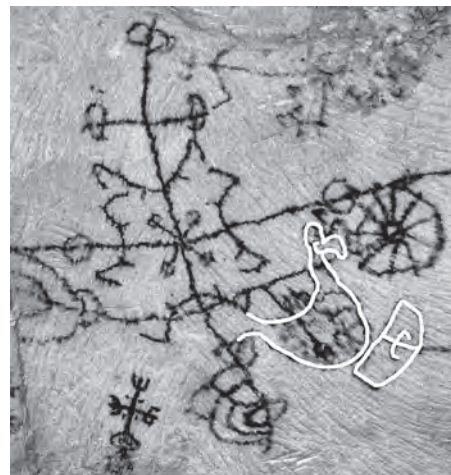
AFBEELDING 15: de vier evangelisten, Ankerkruis

boek (een evangelie) in hun handen. Tussen hen in staan de apostelen Petrus, Paulus, Jacobus en Judas, ieder met een lint in hun handen.

In het buitenste wiel staan de twaalf belangrijke profeten uit het oude testament. De gevleugelde symbolen van de vier evangelisten, de engel, leeuw, stier en adelaar, worden vaak gebruikt in religieuze afbeeldingen, zie bijvoorbeeld de afbeelding 14 met het Jeruzalemkruis en de afbeelding 15 met het ankerkruis. De gevleugelde symbolen van de vier evangelisten dragen altijd hun eigen boek mee, hun eigen evangelie.

In de vier kwadranten van het kruis zien we Mattheüs als mens (engel), Marcus als leeuw, Lucas als stier en Johannes als adelaar. We vragen uw bijzondere aandacht voor deze laatste evangelist rechtsonder in de afbeelding 15: Johannes als adelaar, met het evangelie in een klauw. De adelaar met het boek in zijn klauw zien we ook terug in de plafond-

AFBEELDING 16: de evangelist Johannes

AFBEELDING 17: het origineel ter vergelijking

AFBEELDING 18: rad van fortuin (1)

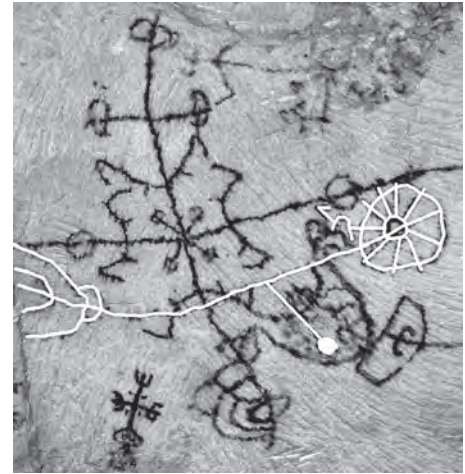

AFBEELDING 19: rad van fortuin (2),

tekening in Caestert, zie afbeelding 16. Al eerder noemden we de wielen van Ezechiël. Een afgeleide van de wielen van Ezechiël kent bijna iedereen: het rad van fortuin¹⁰. Omdat het rad van fortuin mede is afgeleid van de wielen van Ezechiël is het onlosmakelijk verbonden met de vier evangelisten en vinden we hun symbolen vaak terug in afbeeldingen van het rad van fortuin, zie daarvoor bijvoorbeeld de Tarotkaart in afbeelding 18. Het rad van fortuin symboliseert het onverwachte dat kan komen. Ten goede of ten kwade, maar je hebt er geen invloed op: slechts de hemel weet wat er gaat gebeuren (afbeelding 19).

En dat brengt ons weer terug op de plafonddekening met de vier evange-

AFBEELDING 20: rad van fortuin (Caestert)

listen, welk zo'n rad van fortuin bevat, compleet met standaard, handvat en zwengel, zie daarvoor afbeelding 20.

Er zijn redenen om aan te nemen dat de Caestert-tekening van de vier evangelisten door dezelfde kunstenaar is gemaakt als de tekening van St. Joris, 20 meter verderop. Beide zijn getekend met dezelfde techniek (roet) en de plaatsen waar ze getekend staan zijn even oud, gelet op de graafrichting en afstand van de hoofdas in het gangenstelsel.

Ten slotte

Wilt u nog weten hoe het met de vier evangelisten afliep in hun leven? Nou, niet zo best: Marcus werd aan een touw door de straten gesleept

AFBEELDING 21: de dood van Marcus

AFBEELDING 22: de dood van Johannes

AFBEELDING 23: de dood van Mattheüs

tot hij dood was (afbeelding 21), Johannes werd gemarteld in een vat met kokende olie (afbeelding 22) en Mattheüs werd gedood door een zwaard (afbeelding 23).

Ook de arme Lucas ontkwam niet aan de marteldood: hij werd opgehangen, zie afbeelding 24 (pagina 10).

Opvallend detail daarbij: niet met de handen gebonden achter de rug, maar gevouwen vóór het lichaam¹¹, zie ook afbeelding 25 (pagina 10).

Tot zover de aanknopingspunten die wij gevonden menen te hebben in

de plafondtekening van Caestert. Maar er blijven nog genoeg interessante vragen over: waarom ontbreken Marcus (de leeuw) en Mattheüs (de engel)? Heeft de kruisvormige gang iets te maken met de plaats van de tekening? Wat betekenen de symbolen op de schuine zijkanten tegen het plafond? En is er een verband met de heilige Constantinische orde van St. Joris¹², wiens symbool lijkt op het hart van de plafondtekening?

We zijn benieuwd naar uw reacties!

Lucas, den heyligen Euangelift, in Griekenland van de godloofen
aen een groenen Olijfboom opgehangen, ontrent Anno Chrifti 93.

AFBEELDING 24: de dood van Lucas (1)

AFBEELDING 25: de dood van Lucas (2)

Met dank aan

Dhr. Wim Verbeek en Mevr. Sonja Verbeek - de Ruiter (Best) voor de foto van de plafonddekening en de aanzet van- en hulp bij het bovenstaand onderzoek.

Herr Bernd Junghans (Duitsland + Cappadocië) voor de onderzoeksrichting 'vier evangelisten' na het zien van de plafonddekening.
Dhr. Henk Bruins (Best) voor de tip van de heraldische kruizen.

Noten

- 1 Het Jeruzalemkruis, kruis van de kruisvaarders en de vier evangelisten:
<http://www.godweb.org/jerusalemcross.htm>
<http://www.seiyaku.com/customs/crosses/jerusalem.html>
- 2 De 4 evangelisten (Engels: evangelists):
<http://www.kunstbus.nl/cultuur/evangelist.html>
- 3 Overzicht heraldische kruizen:
http://nl.wikipedia.org/wiki/Heraldisch_kruis
- 4 Ankerkruizen (Frans: croix ancrée, Engels: anchor cross):
<http://www.seiyaku.com/customs/crosses/moline.html>
- 5 Varianten van ankerkruizen:
http://www.christiansymbols.net/crosses_2.php
- 6 Ezechiël (Engels: Ezekiel):
<http://www.statenvertaling.net/bijbel/ezechiel.html>
- 7 Hiëronymus (Engels: saint Jerome):
<http://www.catholic-forum.com/saints/siao2.htm>
<http://www.refdag.nl/artikel/1389659/Orakel+van+de+Latijnse+christenheid.html>
<http://www.ceec.uni-koeln.de/ceec-cgi/kleioc/0010/exec/katm/%22kn28-0051%22>
- 8 De wielen van Ezechiël:
http://www.biblewheel.com/Wheel/Ezekiel_Wheels.asp
- 9 Fra Angelico's wiel van Ezechiël:
<http://www.abcgallery.com/A/angelico/angelico71.html>
- 10 Het rad van fortuin (Engels: wheel of fortune): Oorspronkelijk afkomstig uit de Griekse mythologie: spinnewiel waaraan de Fates (godinnen) de levensdraden spinnen van elk mens. Later is het spinnewiel vervangen door het 'wiel in een wiel'-motief van Ezechiël.
<http://www.hiddenmysteries.org/themagazine/vol13/articles/sandberg-13.shtml>
<http://www.bloggen.be/phoenix/>
- 11 Volgens het boek van T.J. van Bragt: Spiegel der Martelaren, 1660.
- 12 Heilige Constantinische orde van St. Joris:
http://wapedia.mobi/nl/Heilige_Militaire_Constantinische_Orde_van_Sint-Joris

De carrières rond Soissons (F)

ED DE GROOT, SCHOPHEMERHEI 3, 3798 'S-GRAVENVOEREN (B)
SIEF WANDERS, PLACE DU WEZ 3, 4180 COMBLAIN LA TOUR (B)

AFBEELDING 1: Sfeerbeeld in de "Carrière des Tonneaux" bij Bitry

◀ (foto J.Wanders).

Inleiding

De onderaardse kalksteengroeven in de omgeving van Soissons in Noord-Frankrijk vertonen frappante overeenkomsten met die van Zuid-Limburg, maar er zijn ook interessante verschillen. De auteurs hebben sinds 1990 tijdens talloze tochten enkele honderden van deze groeven bezocht, 's winters met een speciaal oog voor de vleermuizen. In het navolgende doen zij verslag van hun soms avontuurlijke bevindingen.

Ontdekking

Van een echte ontdekking kun je natuurlijk niet spreken, maar er is wel een duidelijk moment waarop de Limburgse liefhebbers tot het besef kwamen dat er zich op dagafstand, in het gebied rond Soissons, een schat aan onderaardse groeven bevond. Dat was omstreeks 1980 toen de bekende oude rotten Ludo Claessens, Jo Sondeijker en Ton Breuls, met de auto toevallig door dit gebied rijdend, de overtuiging kregen dat hier onderaardse groeven moesten zijn. Na enkele uren tevergeefs speuren, reed er, juist toen ze de moed hadden opgegeven, een camion met mest voor hen uit en wist Ludo intuïtief wat te doen: volgen! Even later stonden zij voor de ingang van een grote champignonkwekerij. Het bleek dat hun spiedend oog te laag gericht was geweest. De groeve-ingangen liggen hier niet, zoals bij ons, enkele tientallen meters onder het maaiveld maar heel veel minder, soms maar één meter. Je moet dus (veel) hoger kijken dan wij gewend zijn te doen. Onze pioniers ontdekten vanaf dat moment de ene na de andere groeve. Sindsdien zijn in de loop der jaren verschillende groepjes Limburgse berglopers op zoek gegaan naar weer nieuwe groeven om hun kennis uit te breiden, maar soms ook om te worden bevestigd in wat ze al dachten.

AFBEELDING 2: Het 'dak' van de onderaardse groeven is vaak opvallend dun maar stevig genoeg door het harde karakter van een kalksteenlaag die bekend staat als hardground (foto J.Wanders).

Edelherten laten zich er regelmatig zien, soms in hele groepen.

De kalksteen is hier bepaald harder dan in Zuid-Limburg en heeft ook een andere oorsprong. Ze is gevormd in het Lutetiën en is daarmee 25 miljoen jaar jonger dan we in onze groeven gewend zijn. De fossielinhoud is navenant verschillend; optisch dominant zijn de grote steenkernen van de gastropode *Campanile giganteum*.

Het gebied

Het gaat hier om een gebied, grofweg twee keer Zuid-Limburg, met de oude stad Soissons ongeveer in het centrum, in het westen Compiègne, in het noorden Chauny en Laon, in het oosten Craonne en in het zuiden Fismes en Villers-Cotterets. Een stukje vruchtbaar Frankrijk met een rijke historie; wie terug naar huis rijdt ziet ten noorden van Laon gelijk het verschil: de arme Thiérache (Vervins-Liart-Signy l'Abbaye). Het landschap van de Soissonnais komt ons niet onbekend voor: plateauresten, droogdalen, hellingbossen, akkers en 'mergelgrotten'. Om de kilometer of vijf een dorpje met een kerk en een -helaas steeds vaker gesloten- café. De ontvolking en de vergrijzing hebben er danig huisgehouden waardoor het gebied voor ons verhoudingsgewijs rustig en authentiek aandoet. Geen file-wandelen, geen toertochten, alleen op zondagmorgen de jagers.

Ondergronds

Precies zoals bij ons is er ondergronds kalksteen gewonnen daar waar dat maar mogelijk was. Ook dit gebied is dus in de loop van honderden jaren vergaand 'uitgemergeld'. Uw auteurs vonden een kleine 400 onderaardse kalksteengroeven, klein en groot, tot zeer uitgestrekt, de ingangen dus hoog in de hellingen gelegen met vaak een onwaarschijnlijk dun dak, gevormd door een z.g. hardground. De voor de steenproductie geschikte kalksteenlaag heeft, door geologische omstandigheden, meestal maar een beperkte dikte. De ganghoogten zijn daardoor vaak bescheiden; in sommige groeven kun je alleen gebukt lopen. Soms is sprake van verschillende winbare steenlagen tussen hardgrounds in en ontstaan zo verschillende étages gangen, twee of drie, soms met elkaar verbonden.

AFBEELDING 3: De hardere kalksteen maakt enorme overspanningen mogelijk. In deze groeve heeft het kennelijk ontbroken aan secundair gebruik want we vinden links en rechts nog massa's oorspronkelijk steenpuin, het afval van de vroegere winning (foto J.Wanders).

Wie ongemerkt, via een geleidelijk dalende verbinding, in een lager stelsel zonder uitgang terecht komt, heeft een serieus oriëntatieprobleem. Bij stelsels van enige omvang zal het dan bijzonder moeilijk zijn om er nog uit te komen. Er zijn er ook stelsels, zij het een minderheid, met wel een behoorlijke plafondhoogte; de plaatselijke geologische omstandigheden variëren nogal. Maar ganghoogten zoals bij ons in de Sint Pietersberg zal men er tevergeefs zoeken.

Op een enkel cultuurhistorisch monument of vleermuisreservaat na staan de groeven hier nauwelijks in de belangstelling. Ze zijn nuttig, bijvoorbeeld voor de aardappelopslag, of ze zijn *niet*, zo lijkt het wel. De meeste groeven zijn volledig verwaarloosd, de ingangen dichtgegroeid en vaak vol rommel. Achterstelsels waarvan soms het neergedaalde stof op de bodem door ons voor het eerst beroerd lijkt te worden, doen vermoeden dat er in tientallen jaren niemand meer is geweest. De wonderlijkste resten uit lang vervlogen tijden doemen hier op vanuit de duisternis. Een verroeste maar complete Peugeot uit 1929, rollen ongebruikt prikkeldraad uit WO I, een vergeten opslag van antieke bidets, een partij autoruiten uit de jaren vijftig, een paar honderd -helaas

AFBEELDING 4: De jarenlange desinteresse in het onderaardse heeft ertoe geleid dat veel oude zaken er gewoon zijn blijven staan en uiteindelijk vergeten, zoals ook deze Peugeot camionette-bachée uit 1929 (foto J. Wanders).

16 *AFBEELDING 5: De resten van het Chateau van Coucy dat, samen met de uitgebreide fortificaties, de vlakte beneden haar volledig beheerste. Gebouwd in 1230 is dit een voorbeeld van vroege kalksteenhonger (foto J.Wanders).*

lege- champagneflessen, zelfs een grote roeiboot uit het klinknageltijdperk, waarschijnlijk nog gebruikt op de Aine in WO I.

Het gebrek aan belangstelling en waardering maakt enerzijds dat toestemming verkrijgen meestal geen probleem is. Eigenaars zijn er niet mee bezig en zijn eerder verbaasd dat je er belangstelling voor hebt. Hier zit ook een risico aan: omdat er geen zorg voor is kunnen gevaarlijke situaties onopgemerkt blijven voortbestaan. Er staan geen hekken rond afgronden, geen waarschuwingsborden voor oorlogstuig, voor half opgegraven 'schrappels' (landmijnen) in de vloer bijvoorbeeld en al evenmin voor oude voorraden DDT, nu verboden zwaar landbouwgif. Wat dit alles betreft mag je hopen dat onervaren berglopers hier wegblijven.

Hoe oud?

Over de ouderdom van deze groeven valt niet heel veel te zeggen. De veelal ruwe gekapte wanden nodigen niet uit om op te schrijven en veel opschriften zijn er dus niet, zelfs bijzonder weinig. En die je vind zijn relatief jong, meestal 19^e-eeuws. Toch doet het onderaardse landschap vermoeden dat het al eeuwen bestaat, ongeveer zoals bij ons. Wij hebben ons niet uitgeput in archiefonderzoek, maar we hebben toch wel wat aanwijzingen gevonden voor een respectabele leeftijd. Allereerst, voor wie kijkt naar het positief, naar de kalksteen in de middeleeuwse donjon van Septmont of naar de abdijkerk-ruïne van Longpont, naar wat over is van het complex van Vauclair aan de Chemin des Dames, om maar een paar voorbeelden te noemen, is het duidelijk dat hier in de Middeleeuwen al kalksteen werd gewonnen. In "Le trésor de Prémontré" (ISBN 2-910429008), p. 93, koppelt Michel-Ange Politien twee omvangrijke kalksteenprojecten, het oude abdijcomplex van Prémontré en de enorme middeleeuwse fortificatie van Coucy, aan precieze winplaatsen in het massief van Saint-Gobain. Genoemd worden o.a. Le Trou Broussé, Le Trou du Bon, Le Trou Dindin, Les Carrières de Wissignicourt. Hoewel er zo wel iets te zeggen valt over de ouderdom van sommige carrières is er in het algemeen weinig concreet over bekend. De toepassing van kalksteen voor de bouw was niet voorbehouden aan de kerk of de aristocratie. Traditioneel werd in dit gebied ook voor de bouw van de meest eenvoudige huisjes in de dorpen steeds kalksteen gebruikt; vakwerk en baksteen ontbreken er nagenoeg. Karakteristiek voor de dorpen in de Soissonais zijn de lage huisjes met de trapgeveltjes waarbij de blokhoogte de trapmaat werd. Nog eenvoudiger werd er overigens gewoond in de 'creuttés', de grotwoningen die verspreid in het hele gebied voorkomen en waarvan prachtige concentraties te zien zijn in dorpen als Paissy, Pargnan en Cuissy-et-Geny.

AFBEELDING 6: Hier is de exploitatie plotseling gestopt. Twee grote (120 cm brede) blokken hangen nog slechts aan boven- en achterzijde vast. Geen zaagspoor te bekennen! (foto J.Wanders).

De winning

Niet alleen van de ouderdom maar ook van de vroegere winningstechnieken is moeilijk een beeld te krijgen. Denis Montagne bevestigt in “Les souterrains de Laon” (ISBN 2-912961025), p.47 e.v., dat er bijzonder weinig oude archiefstukken te vinden zijn over de techniek en de omstandigheden van de steenwinning. Het vak vereiste te weinig bijzondere kennis of meesterschap, was te ‘gewoon’ om veel over op te schrijven. Wel meent Montagne te kunnen aantonen dat middeleeuwse winningen vaker ongestructureerd zijn, met blokmaten van 80 x 80 cm, terwijl latere exploitaties meer structuur laten zien en verticale blokken van iets meer dan twee meter opleverden. Heel veel meer dan de sporen op wanden en plafonds als stille getuigen hebben we niet. Maar deze prikkelen de geest wel want de winningssporen doen vermoeden dat, op een enkele uitzondering na, bepaald anders werd gewerkt dan in Zuid-Limburg. De kalksteen is harder dan bij ons en het verbaast dan ook niet dat we weinig zaagsporen en vooral kapsporen zien. Geen zaag, wèl blokken hoe deden ze dat? Volgens Montagne werd vooral gewerkt met het houweel (le pic), de lans (la lance) en een soort spieën (les esses). Maar de veel voorkomende ietwat holle ‘panelen’ in de zijwanden, die er het tastbare gevolg van moeten zijn geweest, blijven voor ons een mysterie.

Een heel bijzondere winningstechniek zagen we ten noorden van Bonneuil, in de museumgroeve van de familie Mascetti. De techniek hier doet den-

ken aan onze steenkoolmijnen: er is één lang front waar de kalksteen in blokken werd gewonnen. Vóór dit front werden, op enkele meters afstand, van steenbrokken pilaren gestapeld. Het steenpuin, het echte afval, werd vervolgens tussen die pilaren opgetast, tot aan het plafond. Naarmate het front voortschreed zakte het plafond op de kunstmatige pilaren die samen de nieuwe druk opvingen. Klinkt onwaarschijnlijk maar zo hebben de voorvaderen van Mascetti tussen 1800 en 1950 hier de steen kunnen winnen. Het probleem van het openen van het front werd door hen opgelost door met de ‘lance’, een meterslange en zware beitel, hangend aan een ketting, voorwaarts te stoten. Met grote kracht, door de massa van de beitel, werd zo met enig gemak op heuphoogte een horizontale gleuf verkregen. De steen had ‘lucht’, werd boven en onder de gleuf drukloos en kon zo gemakkelijk worden weggehakt.

AFBEELDING 7: Een granaat uit WO I is geen zeldzaamheid in de Soissonais, ook niet in de ondergrond (foto J.Wanders).

Groeven in de frontlinie

Als de groeven ergens op grote schaal voor militaire doeleinden zijn gebruikt dan is het wel hier. Zowel in 1870, in 1914-1918 als in 1940-1944 is het gebied ten noorden van Soissons frontgebied geweest met alle gevolgen van dien. De meeste indruk maken de overblijfselen van de linies in WO I, bijvoorbeeld langs de lijn Blérancourt-Vézaponin-Cuisy of langs de lijn La Fère-Chemin des Dames-Craonne. Er zijn de bij toeristen bekende punten zoals de Caverne de Dragon, het Chateau de Blérancourt en het Musée de l'Armistice in Compiègne. Of het indrukwekkende emplacement, dat nu meer op een amfitheater lijkt, van reuzenkanon Dikke Bertha, dat bij Coucy op Parijs gericht stond. De Caverne de Dragon, gelegen op de hoogte van de Chemin des Dames, exact op de meest dramatische frontlijn van WO I, staat voor de waanzin van de wederzijdse aanvallen. De net onder de heuvelkam gelegen groeve is voor toeristen toegankelijk. Bezoekers worden geconfronteerd met een dun gemetseld muurtje dat de onderaardse ruimte in tweeën deelt en waar Fransen en Duitsers 's nachts elk aan een kant verscholen zaten. Zij hoorden elkaar en zongen, volgens de overlevering, zelfs elkaars liederen mee. Maar de volgende ochtend namen de Fransen de zuidelijke en de Duitsers de noordelijke uitgang om elkaar op de bovengrondse hoogte vervolgens af te slachten, meestal zonder een meter grondgebied te winnen. Bij Compiègne kwam de eerste wereldoorlog op 11 november 1918, zes miljoen doden verder, aan een einde. Hier werd de wapenstilstand getekend in een spoorwagon, op een open plek midden in het bos, de Clairière de l'Armistice.

In een aantal groeven, bijvoorbeeld in die bij Ambleny, heeft men ooit het mes in het varken laten steken. Wij troffen daar vele tientallen grote blokken aan die geen afnemer meer hebben gevonden. Het was helaas niet mogelijk om hier een datum op te plakken maar de indruk was dat het al even geleden was, wellicht einde 19e eeuw. Tot 1960 werden op grote schaal blokken gezaagd in de Carrière d'Ermeville, een enorme groeve zonder horizontale ingangen maar met meterswijde schachten. Alle machines en de hele productie moesten via de schachten in of uit. Vandaar gingen 5000 blokken per trein naar het station van het nabijgelegen station van Ermeville.

In meer recente tijd is ook wel gezaagd, met grote machines, vooral met grote rijdende cirkelzagen, nog later met elektrische kettingzagen. Net als bij ons in Sibbe wordt in een enkele groeve, bijv. in de Carrière de Belval bij Bonneuil en in die van Saint-Pierre-Aigle, nog steeds steen gewonnen ten behoeve van sierstukken en restauratie-projecten.

AFBEELDING 8: Resten van het ondergrondse soldatenleven in WO I worden hier massaal gevonden, vooral schoenzolen, eet- en drinkgerei en overblijfselen van de alom aanwezige gasmaskers (foto J.Wanders).

Naast deze officiële monumenten zijn er eindeloos veel armzalige plekken, waaronder het merendeel van de onderaardse groeven, die eveneens getuigen van de ellende van de Grote Oorlog. Juist onderaardse kalksteengroeven omdat daar, en zeker in de verlatenheid van Noord-Frankrijk en door het bijzondere microklimaat, alles eeuwig lijkt te blijven voortbestaan. Bijna honderd jaar verder staan we er nog steeds oog in oog met de resten van ziekenhuisbedden, schoeisel, gasmaskers, granaten, eetgerei en al het andere dat de soldaten er na een gedwongen verblijf van maanden, soms jaren, achterlieten. De onderaardse gangen waren bruikbare ruimten zonder te hoeven bouwen, snel voorhanden en goed verscholen: schuilplaats, bergplaats, hospitaal, kaserné, bunker of alles tegelijk. Slechts enkele, de meest interessante, zijn intussen geconserveerd door patriotische organisaties en tot monument verklaard. Voorbeelden zijn het complex

van Confrécourt bij Nouvon-Vingré en de Infirmerie Bonnery-Chavart-215-RI bij Barisis. Toch wordt het massieve karakter van de strijd van toen voor ons als ronddolende bezoekers veel sterker geïllustreerd door zelf in een willekeurige vergeten groeve een benen tandenborstel te vinden of per ongeluk aan te schoppen tegen een door kogels doorzeefde roestige veldfles. Uit ons inventarisatie-rapport: "nr. 323. *Le Mont de Leuilly*. Onder grote boerderij daalt de overgroeide ingang. Groot afwisselend stelsel met

AFBEELDING 9: Ongebruikte boerenkarren zijn bovengronds vaak geen lang leven beschoren. In de onderaardse groeven kunnen ze het tientallen jaren uithouden waarna het nog lijkt alsof ze er gisteren zijn neergezet (foto E. de Grood).

scala aan land- en tuinbouwproducten drongen zich tijdens onze tochten op aan onze nieuwsgierige blikken. Vooral hooi, stro en aardappelen, maar ook appels, pompoenen en bieten. Witlof wordt er gekweekt. Er staan landbouwvoertuigen van allerlei soort, recente maar ook exemplaren die zo naar het museum kunnen, die er misschien al zestig jaar staan. Tot voor kort waren de grotere groeven voor een belangrijk deel in gebruik voor de champignonteelt. De grootsten die we zagen waren die van de Nederlander Walraven die tot een paar jaar terug in de immense stelsels van Cuts ware high-tech champignonkwekerijen realiseerde, met ondergrondse autowegen,

kleiner warm bovenstelsel. Veel gasmaskers” en “nr. 124. Grote ingang als in Faujas. Veel restanten WO I: brancards, gasmaskers, blikken, etc. Opschriften 19e eeuw. Eén Rh. Hip. aan gespannen draad”.

Boerengroeven

Zoals de militairen de groeven wisten te benutten geldt dat nog steeds voor de agrarische sector. Kostenloze enorme vorstvrije ruimten! Een

dure Viesmann CV-ketels ter grootte van een caravan, enz. Een faillissement maakte een vroegtijdig einde aan dit Hollands optimisme. De branche is hier sowieso nauwelijks meer levensvatbaar. Het gevolg is dat juist de grotere gangencomplexen, die tientallen jaren door kwekers bezet werden, vrij komen en ons onderzoeksterrein recent aanmerkelijk hebben vergroot. De uitgestrektheid van sommige van deze gangencomplexen valt niet te onderschatten en maakt een waarschuwing noodzakelijk: alleen voor zeer ervaren berglopers, anders levensgevaarlijk.

Vleermuizen

De winterpopulaties in de onderaardse groeven rond Soissons zijn erg verschillend van die in Zuid-Limburg. Hemelsbreed slechts 300 km zuidelijker, in een vergelijkbaar landschap, zou men dat niet direct verwachten. Allereerst is de 'vleermuisdichtheid' hier veel geringer. Ruw geschat is de kans om een vleermuis in de groeven aan te treffen ongeveer tien keer kleiner dan bij ons. Maar dit hoeft niet persé te wijzen op een ecologische ramp omdat de soortensamenstelling heel anders is en ook de mate van reproductie in de zomer grotendeels buiten beeld blijft.

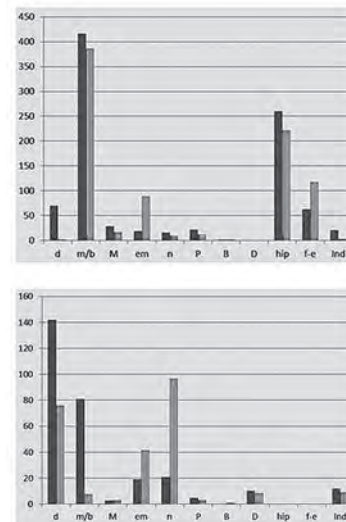
Hoe verschillend is die soortensamenstelling? Een vergelijking is niet gemakkelijk want we hebben ook te maken, in beide gebieden, met een evolutie in de tijd. Van Zuid-Limburg weten we bijvoorbeeld dat soorten als de Ingekorven vleermuis en de Franjestaartvleermuis nu algemeen zijn, maar 40 jaar geleden hoogst zeldzaam waren.

Onze waarnemingen in de Soissonnais bestrijken ongeveer 20 jaar en in die 20 jaar zien we al een heel duidelijke evolutie. Zo is de watervleermuis er bijvoorbeeld in die periode nagenoeg verdwenen.

Vergelijken we de beschikbare waarnemingen van de laatste 20 jaar in beide gebieden dan kunnen de absolute aantallen dus niet met elkaar vergeleken worden. Wel kunnen we, ondanks dat de zoek-intensiteit in beide gebieden niet helemaal vergelijkbaar is, de verhoudingen tussen de soorten onderling, grotendeels met elkaar vergelijken.

We zien weinig overeenkomsten en veel verschillen. Overeenkomstig is dat aan beide kanten de Watervleermuis sterk is achteruitgegaan en dat de Ingekorven vleermuis behoorlijk is vooruitgegaan. Opvallendste verschillen zijn dat de Baardvleermuis bij ons zeer sterk is afgenomen en in de Soissonnais nauwelijks en dat de Franjestaartvleermuis bij ons een enorme toename kent en in Frankrijk niet. Verder zien we dat bij ons de Franjestaartvleermuis nu het meest algemeen is, gevolgd door de

AFBEELDING 10: De bovenste grafiek toont de vleermuizensituatie in de groeven rond Soissons, de onderste die in de groeven van Zuid-Limburg. Per soort staat de eerste kolom voor de periode 1991-2001 en de tweede kolom voor de periode 2001-2011. De kolomhoogten voor Zuid-Limburg zijn, gezien de grotere absolute aantallen, 10 x gecomprimeerd (copyright E. de Groot).

Watervleermuis en vervolgens de Ingekorven vleermuis. In de Soissonnais is dit heel anders: meest voorkomende is de Baardvleermuis, gevolgd door de Kleine, resp. de Grote hoefijzerneus. Het gegeven dat de hoefijzerneuzen bij ons al enkele tientallen jaren zijn uitgestorven en zich in de Soissonnais op een behoorlijk niveau kunnen handhaven, de Kleine hoefijzerneus zelfs gestaag toeneemt, is voor ons een mysterie. Zoals het bij ons vooralsnog een mysterie is dat de Baardvleermuis zijn positie zo overtuigend heeft verruild met de Franjestaartvleermuis.

De laatste jaren zijn enkele voor de vleermuizen belangrijke groeven tot natuursreservaat verklaard en op degelijke wijze afgesloten door de Conservatoire des Sites Naturelles de Picardie te Amiens. Het eerste reservaat was, in september 1994, de Carrière La Carlette bij Folembay.

AFBEELDING 11: Een cluster Grote hoefijzerneuzen in winterslaap in de Carrière de Vendresse. Het vermoeden bestaat dat er 's zomers in deze groeve regelmatig sprake is van een kraamkamer van deze soort (foto J.Wanders).

Het instellen van vleermuisreservaten in de groeven is hier geen luxe. Grootste bedreiging is de toenemende gewoonte van criminelen om, na gedane zaken, de gestolen auto's tot achter in een groeve te rijden en ze daar te anonimiseren door ze in de brand te steken. Dit komt meer voor dan je zou willen en is zeker een risico voor de argeloze bergloper; criminelen willen geen getuigen. De politie ter plaatse heeft ons niettemin gevraagd om aangetroffen autowrakken te melden zodat zij wat meer zicht krijgt op deze duistere activiteit. De uitgebrande autowrakken verspreiden een enorme walm die soms weken lang blijft hangen. In een dergelijke groeve is vervolgens geen

vleermuis meer te bekennen. Maar het geeft ook een aantasting van het monumentale karakter van de gangenstelsels omdat grote delen van de groeve, wanden maar vooral plafonds, voor eeuwig pikzwart zijn.

In deze groeve bevinden zich nu een kleine tweehonderd vleermuizen, behorend tot 7 soorten. Laatst bijgekomen vleermuisreservaat is de Carrière de Vendresse waar wij in 2008 op 70 vleermuizen 59 Grote hoefijzerneuzen telden. Een dergelijk verhoudingsgewijs groot aantal van deze soort doet vermoeden dat er een relatie is met een zomerkolonie van deze soort in dezelfde groeve. Een oude waarneming, van onderzoeker H. Menu (Ann.med. et A.R.E.R.S., 7/13-26), wijst daar ook op: hij zag in deze groeve in juni 1961 een kraamkamer van liefst 200 ex. Grote hoefijzerneuzen.

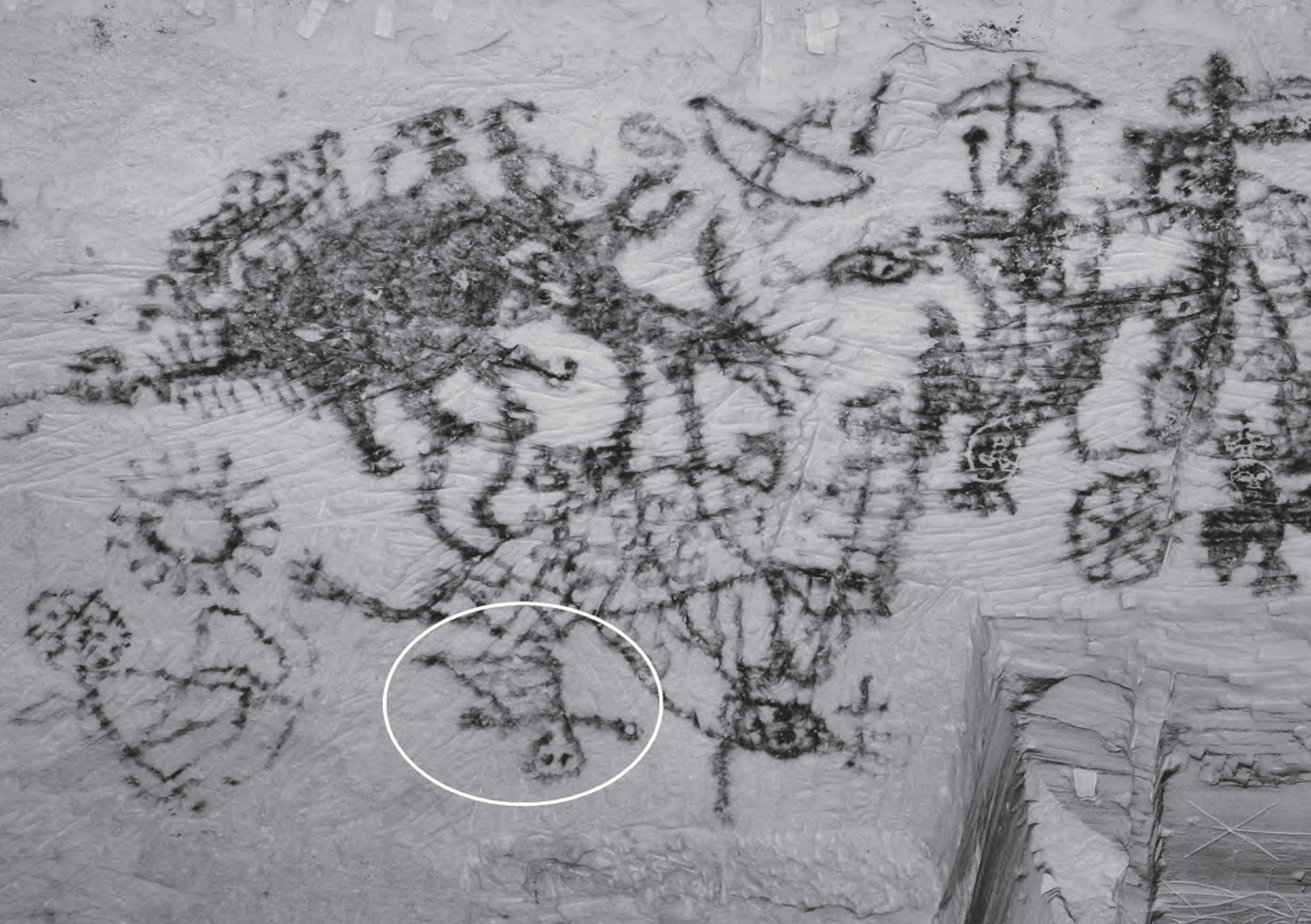
Conclusie

De carrières rond Soissons zijn talrijk, soms zeer uitgestrekt en om verschillende redenen voor Limburgse berglopers interessant. Een waarschu-

wing m.b.t. een zekere mate van onveiligheid is echter wel op zijn plaats; een ruime ervaring is een must, erheen gaan blijft een keuze.

Veel aspecten komen ons bekend voor: opslagplaats, champignonkweek, vleermuisreservaat. Maar er zijn veel verschillen: hardere steen, andere winningstechnieken, veel gebruikssporen WO I, algemene verwaarlozing, criminaliteit.

De winterpopulaties vleermuizen zijn, hoewel minder omvangrijk dan bij ons, qua soortensamenstelling zeer interessant. Vooral de hoefijzerneuzen komen er nog algemeen voor terwijl ze in Zuid-Limburg volledig zijn verdwenen. De noodzakelijke bescherming van deze dieren, door het instellen van vleermuisreservaten, krijgt steeds meer vorm.

Sint Joris: het geheimzinnige figuurtje

JAAP BRANDSMA, VLASHEUVEL 18, 5685 CC BEST

MAX WIJNEN, ADELBERT VAN SCHARNLAAN E17, 6226 EH MAASTRICHT

In de jubileumuitgave van de SOK-Mededelingen (nr. 50, januari 2009) is uitgebreid aandacht besteed aan de plafondtekeningen van Sint Joris, die in de groeve Caestert te vinden zijn. Tekeningen, meervoud dus, want sinds die jubileumuitgave weten we dat er niet één, maar drie tekeningen in de groeve Caestert zijn: een grote, een kleine en een ingekraste! En sinds die uitgave kennen we ook de gehele legende van Sint Joris.

U nog niet? SOK-Mededelingen nr. 50 kopen, zéér de moeite waard!

Dit verhaal gaat over de ‘grote’ tekening van Sint Joris en vertelt verder over een tot voor kort onverklaard fenomeen in de tekening: het figuurtje achter de rug van Sint Joris, zie afbeelding 1.

We hebben diverse berglopers gehoord die bij dat figuurtje denken aan een mensenoffer voor de draak, bijvoorbeeld een mensenoffer dat van een stadsmuur gegooid wordt. Dat idee wordt vooral ingegeven doordat het figuurtje lijkt te vallen, met het hoofd naar beneden. Aannemelijk is dat echter niet: het mensenoffer in de legende van Sint Joris is immers de prinses met haar schaap!

25

Op veel oude iconen, met daarop de voorstelling van Sint Joris, staat ook een engel afgebeeld die uit de hemel komt om Joris te helpen, zoals bijvoorbeeld te zien is op afbeelding 2, 3 en 4.

Het is echter onwaarschijnlijk dat het figuurtje in de Caestert-tekening een engel uit de hemel is: de hemel wordt in de tekening gesymboliseerd door de zon onder de staart van de draak. Het figuurtje, dat onder die zon staat, is de engel uit de hemel, zie afbeelding 5 en 6.

Maar wat is dat vreemde figuurtje achter Sint Joris dan wèl? Laten we de tekening eens omkeren, zoals op afbeelding 7.

AFBEELDING 2,3 EN 4: De helpende engel daalt uit de hemel

Zo lijkt het of het figuurtje achter op het paard van Sint Joris zit en met hem meerijdt. De gestrekte arm van het figuurtje lijkt een aanmoediging. Of houdt het iets vast?

Dat laatste lijkt inderdaad het geval te zijn: er zijn voorbeelden genoeg van religieuze iconen, waarop het figuurtje met een schenkan achter Sint Joris te zien is, zoals te zien is op bijvoorbeeld de afbeeldingen 8, 9 en 10.

Opvallend hierbij is de herkomst van de iconen die het figuurtje afbeelden: je vind ze meestal in *Orthodoxe* kerken.

In de westerse versie van de legende van Sint Joris, bijvoorbeeld de beroemde 'Legenda Aurea' van Jacobus de Voragine (1265), wordt geen enkele melding gemaakt van dit figuurtje. Pas als we in de Orthodoxe iconografie duiken vinden we het figuurtje terug.

Er bestaan drie versies van het verhaal: de twee vroegste versies verschenen in de 11^e eeuw en worden door de eeuwen heen, tot aan de 18^e eeuw toe, in allerlei manuscripten teruggevonden. In het jaar 1542 verscheen een derde versie die eveneens tot aan de 18^e eeuw toe wordt

AFBEELDING 5:
Een deel van
de originele
plafondtekening

AFBEELDING 6:
De engel
inzichtelijk
gemaakt

AFBEELDING 7: De omgekeerde tekening met het figuurtje achter op het paard

teruggelaten. Deze drie versies verschillen slechts in detail van elkaar en komen kortweg neer op het volgende:

Tijdens een oorlog tussen het Turkse Cappadocië en de Arabieren werd een jongeman door diezelfde Arabieren ontvoerd uit zijn vaderland. Het was een knappe jongen om te zien en daarom werd hij aangesteld als persoonlijke bediende van een Arabische aanvoerder. Omdat de ontvoering had plaatsgevonden op 23 april, de feestdag van Sint Joris, bad de moeder van de jongen maandenlang tot Sint Joris voor een behouden terugkeer van haar zoon.

AFBEELDING 8: Griekse icoon

AFBEELDING 9: Bulgaarse icoon

AFBEELDING 10: Russische icoon

Precies een jaar later, wederom op 23 april, was de jongen bezig met het halen van drinken voor zijn meester toen er plotseling uit het niets een ruiter voorbijkwam, die de jongen in het voorbijgaan met schenkan en al optilde, achter op zijn paard zette en er met hem vandoor stooft. U raad het al: het was Sint Joris, die er voor zorgde dat de jongen weer veilig thuis kwam!

De drie volledige versies van het verhaal kunt u, inclusief voorbeelden van iconen, nalezen op:

<http://archaeology.kiev.ua/byzantine/art/grotowski.htm>

en ook op:

http://www.icon-art.info/book_contents.php?book_id=84

Met dank aan

Dhr. Luc Wolters, eindredacteur Limburgs Schutterstijdschrift, voor de tip over het verband tussen het figuurtje in de Caestert-tekening en Orthodoxe iconen.

Father Rodney Torbic, St. George Serbian Orthodox Church in Carmichaels, Pennsylvania, U.S.A. (<http://www.stgeorgeserbian.us>) voor de weblinks naar het verhaal over de ontvoerde jongen.

Dhr. Henk Blaauw (Malden) voor ondersteunende afbeeldingen.

Dhr. Nol Eliëns (Leende) voor de foto van de plafondtekening van Sint Joris in de Caestertgroeve.

Literatuur

- BRANDSMA, JAAP & MAX WIJNEN. -2009: *Het martelaarschap van St. Joris*. SOK-Mededelingen 50, p.4-10.
- BREULS, TON. -2009: *De kleine Sint Joris en de draak*. SOK-Mededelingen 50, p.84-89.
- HAGEMAN, JOHN & PETER JENNEKENS. -2009: *Inscripties bij "Sint Joris en de Draak"*. SOK-Mededelingen 50, p.139-142.

De procuratiehouder

MARJAN MELKERT, MARIABASTION 50, 6217 NC MAASTRICHT

Proloog

In de informatieve en bijzonder aardige uitgave “Over Groeve De Keel” van Luck Walschot zijn er op pagina vijfenveertig twee zinnen te vinden die verwijzen naar de groeveopzichter J.W. Coenen uit Maastricht. In de geschiedenis komen we tal van dit soort verwijzingen tegen naar personen die behoudens een dergelijke verwijzing nagenoeg anoniem blijven. In dit geval is het echter mogelijk om de mens achter deze naam van de tijd terug te stelen en daarmee zijn tijd voor ons wat zichtbaarder te maken. Hij was namelijk mijn grootvader.

Johannes Wilhelmus (Guillaume, of roepnaam Guy) Coenen wordt op 20 april 1898 geboren als de zoon van Franciscus Xaverius Coenen en Evaline Josephine Clementine Shepherd. Een geboortebewijs waaraan deze informatie ontleend is, wordt gedateerd op 18 april 1911.

31

Van zijn opleiding tot boekhouder-administrateur zijn de twee diploma's bewaard gebleven. Het eerste dat is behaald, betreft het “Diploma van den Handelschool met driejarigen handelskursus en daaraan verbonden tweejarigen cursus, uitgaande van de R.K. Vereeniging MAASTRICHTSCHE MIDDENSTAND” dat op 8 mei 1919 toegekend is. De vakken “Nederlandsche en Fransche Handelscorrespondentie, Boekhouden, Handelsrekenen en Algemeene Handelskennis” werden behaald. Van de “Vereeniging van Leeraren in de handelswetenschappen te Amsterdam” ontving hij in 1922 het diploma boekhouden nadat hij daar op 12,13 en 14 juni 1922 examen in had afgelegd te Maastricht.

Van zijn werkzame leven is een stapel getuigschriften bewaard gebleven die ons in staat stelt zijn loopbaan, die hem tot in de groeve De Keel bracht, in grote lijnen te schetsen.

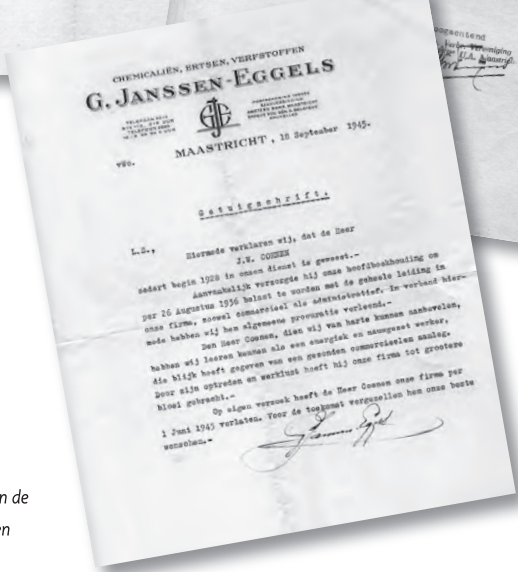
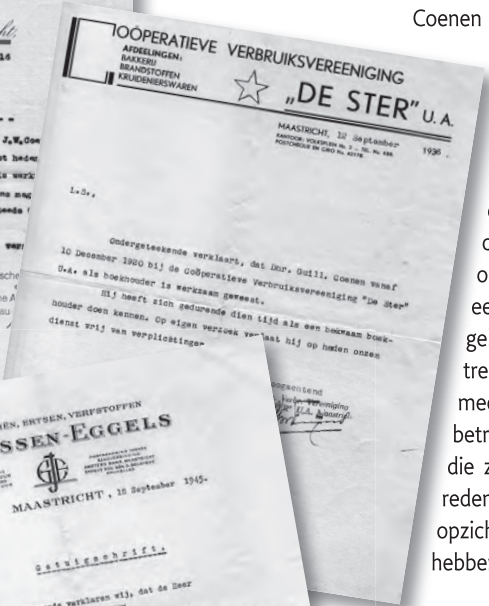
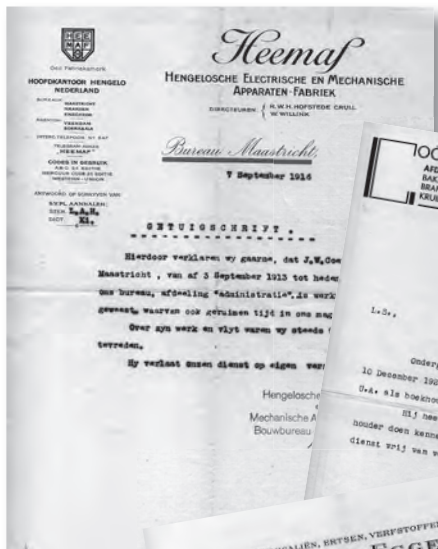
AFBEELDING 2: de prachtige geposeerde foto van J.W. Coenen als communicantje

Het begint kortstondig en bescheiden. Van 11 tot 28 juni 1913 was hij werkzaam voor de Maatschappij tot Detailverkoop van Petroleum 'De Automaat'. Het getuigschrift dat hij bij zijn vertrek meekreeg kenmerkt hem als "betrouwbaar en vlug". Van 3 september 1913 tot 7 september 1916 werkt hij voor het bureau te Maastricht van de Heemaf, de Hengelosche Electriche en Mechanische Apparaten Fabriek. Daar zijn ze volgens het getuigschrift dat hij bij vertrek meekreeg "ten volle tevreden over werk en vlijt".

Vervolgens werkt hij van 8 september 1916 tot 15 augustus 1917 voor de waterleiding Maatschappij Maastricht waarbij op zijn getuigschrift de aantekening volgt dat hij goed kan werken en accuraat rekenen. Van 15 augustus 1917 tot 9 december 1920 is hij werkzaam voor de Firma Jos Marres Zout Raffinaderijen. Deze firma was gevestigd aan de Brusselsestraat, waar nu het Herdenkingsplein ligt. Dan treedt hij op 10 december 1920 als boekhouder in dienst bij de katholieke Coöperatieve Verbruiksvereniging 'De Ster' V.A. die aan het Volksplein gevestigd was. Tot 'De Ster' behoorden een broodfabriek, een kolenhandel en winkels in Maastricht en Meerssen. Het brood en de melk werden daarnaast ook met karren uitgevent.

De procuratiehouder

In 1927 treed hij in het huwelijk met Helène Kromjong en liet hij een woonhuis bouwen aan de Sint Nicolaasstraat waar in 1928 zoon Frans als eerste van drie kinderen geboren wordt. Uit zijn periode bij 'De Ster' is een anekdote overgeleverd, waarbij zijn jonge echtgenote na de zomer in

de kast tevergeefs zocht naar zijn goede 'Paltong', ofwel zijn degelijke winterjas. Navraag bij haar echtgenoot leert dat deze stilzweigend door Coenen aan een minderbedeelde medewerker is gegeven. De laatste jaren die hij bij 'De Ster' werkte, was hij als directeur-administrateur in dienst. Vanaf 1928 is hij daarnaast in de boekhouding werkzaam van de chemicaliënhandel Janssen - Eggels. Op 26 augustus van het jaar 1936 wordt hem bij de firma Janssen - Eggels procuratie verleend. Dat wil zeggen dat hij bevoegd is om voor contracten en rekeningen te tekenen. Er wordt door de opsteller van het document waarmee procuratie verleend wordt opgemerkt dat hij een energiek en nauwgezet werker is, met een gezonde commerciële aanleg, die de firma tot grotere bloei gebracht heeft. Op 12 september 1936 beëindigt hij zijn dienstbetrekking bij 'De Ster'. Het getuigschrift dat hij van deze coöperatie meekrijgt vermeld slechts 'boekhouder' als functie. Waarschijnlijk betreft het een pesterij van de toenmalige directeur J.H.W. Frijns, die zijn directeur-administrateur daarmee tekort heeft gedaan. De reden hiervoor is waarschijnlijk de kritische houding die Coenen ten opzichte van vriendjespolitiek bij aanbestedingen door 'De Ster' zou hebben aangenomen.

De firma Janssen-Eggels, in de bergwereld geen onbekende, verhandelt onder meer kalk van de NEKAMI, de Nederlandse Kalk Mergel Maatschappij, die mergel wint in een open dagbouwgroeve aan de zijde van het Jekerdal van de Sint-Pietersberg en van de E.N.C.I., de Eerste Nederlandse Cement Industrie aan de Maaskant. De mergel van de NEKAMI werd door de Van Schaïktunnel naar de Maaskant gereden om aan het kanaal Maastricht-Luik op boten geladen te worden. Vóór de oorlog is er thuis in de Sint Nicolaasstraat daarom al een telefoonverbinding voorhanden, zodat Coenen transport en andere zakelijke aangelegenheden

AFBEELDING 3:
de briefhoofden van de
aanbevelingsbrieven

AFBEELDING 4. familie-uitstapje bij groeve Marendal (foto J.W. Coenen)

den ook van huis uit kan regelen. Daarnaast is er onder meer handel in ijzererts. Coenen hanteerde in zijn vrije tijd een camera en zo hebben we van zijn hand verschillende foto's waarop taferelen uit de wereld van zijn professionele contacten zijn vastgelegd en het is dan niet vreemd dat ook de grottenwereld zijdelings in beeld is gekomen.

Tussen de familie Coenen en andere medewerkers van de firma bestaan uitgebreide vriendschappelijke en zakelijke betrekkingen. De oudste zoon Frans herinnert zich nog goed de ritten die hij samen met de vrachtrijder Jean Thomassen mocht maken naar leveranciers en afnemers te Flémalle bij Luik. Verschillende dochters van een andere medewerker, de heer Creemers uit Kanne, vonden emplooi als 'maog' in het huishouden Coenen. Voor de zonen Creemers had Coenen dan weer heel andere zaken in de aanbieding hetgeen hieronder verder uiteengezet zal worden.

Groeve de Keel en de Tweede Wereldoorlog

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog komt de handel in chemicaliën in zwaar weer. Voor de medewerkers van Janssen-Eggels wordt emplooi gezocht en gevonden in de champignonteelt in de onderaardse mergelgroeven. In het gangenstelsel Noord is het gebied dat de naam 'Janssen-Eggels' gekregen heeft daar om bekend. Daarnaast wordt vlakbij Vroenhoven de groeve De Keel voor de champignonteelt in gebruik geno-

AFBEELDING 5: Coulissen van de mergelgroeve (foto J.W. Coenen)

AFBEELDING 6: springmeesters (zie pijlen) aan het werk in ENCI-groeve (foto J.W. Coenen)

men. In de groeve de Keel wordt door de firma al losse mergel gewonnen, die met behulp van dynamiet werd losgeschoten, hetgeen de bijzondere sporenpatronen op plafonds en muren heeft nagelaten waarvoor deze groeve bekend staat. Om mergel te kunnen schieten en champignons te mogen telen in De Keel moet vanuit Janssen-Eggels iemand als opzichter benoemd worden. Op 29 November 1940 wordt procuratiehouder Coenen aangewezen. Op 12 december 1940 wordt hij beëdigd voor het kantongerecht te Maastricht. Het kladje met daarop de af te leggen eed heeft tot op heden standgehouden.

“Ik zweer, dat ik als opzichter der onderaardschen steengroef ‘de Keel’, gelegen te Maastricht, met trouw, ijver en stipte naleving van het reglement op de ontginning van onderaardsche of overdekte steengroeven in Limburg, benevens van de verdere ter zake bestaande of nog te maken wetten en wettelijke voorschriften; mijne plichten zal vervullen; dat ik de bevelen, door mijne overheden te geven, getrouwelijk zal opvolgen en mij nimmer om lief of leed, gunst of ongunst of door het aannemen van giften of geschenken, van wien of van wat aard ook, van vervulling van mijner ambtsplichten zal laten aftrekken.” “Zo Waarlijk help me God Almachtig”. Uit het verder verloop van dit verhaal mag blijken dat hij zich niet immer aan deze eed gehouden heeft.

En het werk ging door en de champignonteelt werd voortvarend ter hand genomen, zoals bij Walschot te lezen is en de ondergrondse ‘groente’ stroomde dan ook rijkelijk ten huize Coenen binnen. Zo is er een commentaar van ma Coenen bij het in die tijd eeuwig en altijd op het menu staan van champignons. Soep koken, bakken, braden, in een omelet, als kroket, ze had van alles geprobeerd van de champignons te maken. Ze

AFBEELDING 7: Kipwagens ENCI-groeve (foto J.W.Coenen)

wist niet meer wat ze moest doen om nog te variëren: “en de champignons bléve mer koame”.

Als procuratiehouder en groeveopzichter van Janssen-Eggels wordt Coenen regelmatig verwacht bij het Duitse gezag te Maastricht in ‘het Wit Huis’¹ bij het ‘Rond Point’ aan de Prins Bisschopsingel. Daar moet hij toestemming krijgen voor het beheren van bepaalde hoeveelheden explosieven voor de exploitatie van groeve de Keel. Het is de ‘Beauftragte’² van Limburg, Kreisleiter Fritz Schmidt waar hij mee moet handelen. Omdat de Duitse autoriteit het goed op de procuratiehouder heeft staan, wordt hem vervoer naar huis aangeboden. Zoon Frans heeft zo een keer verbaasd van zijn spel opgekeken toen zijn vader op de Kommel uit een grote Mercedes

met chauffeur van de bezetter stapte. Zo een aanbod afslaan en daarmee tegen de haren van de ‘Beauftragte’ instrijken lag niet in de aard van Coenen. Maar je voor je voordeur in de Sint Nicolaasstraat te laten afzetten was natuurlijk ook niet verstandig. Het is in die periode dat Coenen rollen springstof, de spreekwoordelijke ‘weurskes’, achterovergedrukt zou hebben voor de twee zonen van medewerker Creemers, die bij het Belgisch verzet actief waren.³ Dit was niet zonder risico aangezien de bezetter hier de doodstraf als sanctie op gezet had. Het vinden van wapens, munitie en springstof was voor het verzet altijd een moeilijke en hachelijke zaak. “In de cementfabriek E.N.C.I. kon enig trotyl worden ontvreemd” staat op pagina negenennegentig bij

Cammaert in *Verborgen Front* deel I. Het verzet wist de mergelwinnende industrie en haar explosieven dus wel degelijk te vinden. En Coenen had zakelijke contacten bij de E.N.C.I.. Heeft de diefstal van trotyl hem, of heeft hij het verzet op ideeën tot ontvreemding gebracht? Wat uit de verhalen van Frans Coenen naar voren komt is dat bij de familie in ieder geval bekend was dat een springmeester van de E.N.C.I. zijn kruit droog hield bij de cementovens.

Daarnaast vertelt Frans dat zijn vader in de berg hielp bij het opmeten van de gangenstelsels van de Sint Pietersberg door D.C. van Schaik. Diens zoon W.C.L. van Schaik heeft tijdens de oorlog Engelse piloten door de Sint Pietersberg van Nederland naar België gebracht. Coenen had dus de

AFBEELDING 8: persoonsbewijs Coenen

beschikking over zaken, die voor het verzet van belang waren en kende mensen, die zijdelings of direct met het verzet te maken hadden. Dat verhoogt de geloofwaardigheid van een daadwerkelijke betrokkenheid zijnerzijds al zullen we het fijne er waarschijnlijk nooit meer van te weten kunnen komen. “In mei 1943 wordt Coenen als groeueopzichter vervangen door C. Dumoulin.” besluit Walschot zijn twee mededelingen over de procuratiehouder. Na de bevrijding van Maastricht in september 1944 worden er Amerikanen ondergebracht in het bedrijfspand van Janssen-Eggels, aan de Wilhelminasingel, nummer 100. Coenen nodigt de jongens ook bij hem thuis uit, waarmee voor de familie opnieuw de tijd van wit brood en koffie en de nieuwe tijd van corned beef en chili-con-carne aanbreekt.

De handel in chemicaliën kwam direct na de oorlog slechts moeizaam

weer op gang. Omdat Coenen met zijn brede werkervaring en goede papieren gemakkelijk werk kan vinden verlaat hij de firma Janssen-Eggels in 1945. Zo houden zijn collega's bij de firma gemakkelijker werk. Na zijn vertrek gaat Coenen bij een van de takken van de Regout's werken. Ook begint hij later voor zichzelf als administrateur. In die hoedanigheid staat hij nog regelmatig zijn oud-collega's van Janssen-Eggels ter zijde als ook zij voor zichzelf beginnen. Ook zijn zoon Frans ontvangt op die manier hulp bij het starten van zijn drukkerij Stereo en Grafia.

Coenen's betrokkenheid bij de bergwereld is dan al lang verleden tijd en er werd ook nooit over gesproken. Hij behoorde kennelijk niet tot de gekken en dwazen die hun namen schrijven op alle mergelmuren en andere glazen. G. of J.W. Coenen staat niet in de berg(en), niet een keer, nergens.

Naschrift

Toen ik in 1991 V.V.V. grottengids werd, wist ik het dus niet van mijn grootvader, dat hij zo sterk bij het ondergrondse betrokken was geweest. Hij was al jaren tevoren gestorven. Het werd me terloops een keer gezegd en later, veel later, vond ik de bijbehorende papieren en foto's in de spreekwoordelijke schoendoos, die klaar stond om op de vuilcontainer geworpen te worden, toen mijn grootmoeder naar het bejaardenhuis ging. De documenten en foto's uit deze doos dienen nu als basis voor dit artikel. Aanvullingen komen uit de gesprekken die ik recent in 2011 en 2012 met zijn oudste zoon, mijn noonk Frans, gevoerd heb. Het schaakspel waarop hij met zijn bevrijders Bob Schultz en Aspirin Dave menig potje speelde in de Sint Nicolaasstraat, wacht bij ons thuis op het moment dat de achterkleinzoon van de procuratiehouder oud genoeg is om het spel te leren spelen.

Noten

- 1 Prins Bisschopsingel 16. Tijdens W.O. II wit geschilderd, thans bruin. Tijdens de bezettingsjaren zetel van het Duits burgerlijk bestuur voor de Provincie Limburg. Bron: Historische Encyclopedie Maastricht.
- 2 "Op landelijk niveau had Seyss-Inquart de Generalkommissare onder zich, op provinciaal niveau waren dit de Beaufragten. Daarnaast hadden de steden Amsterdam en Rotterdam een eigen Beaufragte. De taak van deze functionarissen was toezicht houden op het openbaar bestuur en het economisch leven. Daarnaast hielden zij zich bezig met het nazificeren van de publieke opinie. Provinciale en gemeentebesturen moesten hun belangrijkste beslissingen aan de Beaufragte meedelen." Bron: <http://www.archieven.nl/nl/db/o/toegang/298/086>
- 3 Frans Coenen vertelt: de zonen van Creemers waren bij de Witte Brigades. Deze benaming komt bij Cammaert niet voor, maar de term 'Witte Brigades' of 'de Witten' wordt algemeen gehanteerd voor het Belgische verzet tegen de Duitse overheersing.

Literatuur

- CAMMAERT, A.P.M., (1994). Het Verborgen Front: Een geschiedenis van de georganiseerde illegaliteit in de provincie Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog. Deel I. Leeuwarden/ Mechelen, Eisma B.V.
- WALSCHOT, L., (2010), Over Groeve De Keel: De Boven- en ondergrondse geschiedenis van een kalksteengroeve en haar omgeving. Roermond, Stichting Ondergrondse werken.

Colofon

SAMENSTELLING EN REDACTIE

Ton Breuls
Joep Orbons

BASISONTWERP

Jos Bruystens, grafisch ontwerper, Maastricht

LAY-OUT & OPMAAK

Van de Manakker, grafische communicatie, Maastricht

DRUK

SHD Grafimedia, Swalmen

REDACTIEADRES

Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
België
Tel./Fax: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@skynet.be

For summaries in English, please contact the editor at

Editor SOK Mededelingen
Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
Belgium
Tel./Fax: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@skynet.be
De Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven is
geassocieerd met Subterranea Britannica (UK).

Er wordt naar gestreefd SOK Mededelingen minimaal 2x per jaar uit te geven.

Prijs van deze uitgave:

VOOR ABONNEES

€ 7,50 inclusief verzendkosten
voor Nederland door overmaking via bijgevoegde betalingsbrief
voor België door overmaking op rekeningnummer 000-1616562-57
t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg
Godsweerderstraat 2, NL 6041 GH Roermond

LOSSE VERKOOP

€ 7,50 tegen contante betaling op het redactieadres.
De SOK Mededelingen zijn te bestellen door € 9,00 (inclusief verzendkosten) over te maken op ING-rekening: 429851 (buitenlandse betalingen: BIC: INGBNL2A en IBAN: NL31INGB0000429851) ten name van het Publicatiebureau Natuurhistorisch Genootschap te Melick (publicatiebureau@nhgl.nl).
Vermeld bij omschrijving de gewenste publicatie en daarnaast uw adres, post-code en woonplaats.

Copyright auteursrechten voorbehouden, overname slechts toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 1382-2608

Colofon

SAMENSTELLING EN REDACTIE

Ton Breuls
Joep Orbons

BASISONTWERP

Jos Bruystens, grafisch ontwerper, Maastricht

LAY-OUT & OPMAAK

Van de Manakker, grafische communicatie, Maastricht

DRUK

SHD Grafimedia, Swalmen

REDACTIEADRES

Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
België
Tel./Fax: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@skynet.be

For summaries in English, please contact the editor at

Editor SOK Mededelingen
Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
Belgium
Tel./Fax: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@skynet.be
De Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven is
geassocieerd met Subterranea Britannica (UK).

Er wordt naar gestreefd SOK Mededelingen minimaal 2x per jaar uit te geven.

Prijs van deze uitgave:

VOOR ABONNEES

€ 7,50 inclusief verzendkosten
voor Nederland door overmaking via bijgevoegde betalingsbrief
voor België door overmaking op rekeningnummer 000-1616562-57
t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg
Godsweerderstraat 2, NL 6041 GH Roermond

LOSSE VERKOOP

€ 7,50 tegen contante betaling op het redactieadres.
De SOK Mededelingen zijn te bestellen door € 9,00 (inclusief verzendkosten) over te maken op ING-rekening: 429851 (buitenlandse betalingen: BIC: INGBNL2A en IBAN: NL31INGB0000429851) ten name van het Publicatiebureau Natuurhistorisch Genootschap te Melick (publicatiebureau@nhgl.nl).
Vermeld bij omschrijving de gewenste publicatie en daarnaast uw adres, post-code en woonplaats.

Copyright auteursrechten voorbehouden, overname slechts toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 1382-2608

Provincie

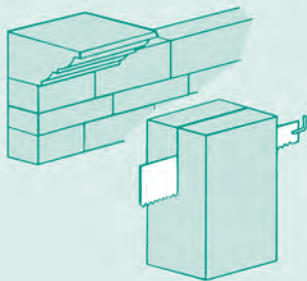

Limburg

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door:

Mergelbouwsteen

P. Kleijnen

*Bergstraat 31
6301 AB Sibbe
Valkenburg a.d. Geul
Telefoon 043-6014460*